

The modern thesaurus of the relation between public and private law covers a whole range of terms, among which the most common are «dichotomy», «dualism», «convergence», «diffusion», «synergy», «interaction», «mutual influence», «mutual penetration», «integration».

The author concludes that the relation of public and private law includes static and dynamic aspects. The static aspect of the relation of public and private law implies their normative-institutional separation (distribution), which does not have all the signs of dichotomy or dualism in their strict understanding, because of the conventionality of the boundary between the specified subsystems of law and the existence of complex mechanisms of interaction between them, as a result of which the terms «dichotomy of law «And» dualism of law «can be used with appropriate reservations only because of the traditions that have developed in the jurisprudence. The dynamic aspect of the relation of public and private law characterizes the active changes, interaction, mutual interaction of public and private law through the mechanism of mutual rapprochement and penetration of their elements and tools, resulting in deep interconnection between these structural functional subsystems of law, which makes it possible to recognize the most adequate for the reflection of these phenomena the term «convergence», as well as the abandonment of synonymous to it in a certain context and not quite relevant terms «diffusion», «and integration», «synergy».

Keywords: public law, private law, interconnection, correlation, interaction, legal dichotomy, legal dualism, legal convergence.

Присташ Л.Т.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ СРСР НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

УДК 342.19

Діяльність радянських органів внутрішніх справ, передусім у західноукраїнському регіоні, характеризувалась поліфункціональністю. Разом із традиційними видами правоохоронної діяльності до їх компетенції входило вирішення інших специфічних завдань – політичних, військово-мобілізаційних, господарських, агентурно-оперативних, репресивних.

Цілковита утаємниченість свого часу стала підґрунтям для багаточисельних викривлень та фальсифікації історії органів внутрішніх справ та спровокувала розвиток заангажованого антинаукового підходу у вивченні їхньої різнобічної діяльності.

Як відомо, історична доля Західної України була вирішена внаслідок укладення радянсько-німецького договору про ненапад від 23 серпня 1939 р. (т. зв. пакт Молотова-Ріббентропа відповідно до прізвищ керівників зовнішньополітичних відомств, які його підписали). У таємному протоколі до цього документа про поділ сфер впливу у Східній Європі передбачалось, зокрема, передання Східної Галичини до сфери інтересів Радянського Союзу. Такі домовленості прискорили втілення давнього прагнення Кремля взяти «під свою опіку» землі Західної України. І вже 17 вересня 1939 р. під приводом захисту та визволення західноукраїнських земель від окупації гітлерівських військ (які 1 вересня 1939 р. розпочали Другу світову війну нападом на Польщу) частини Червоної армії разом з військами НКВС вступили на територію вже де-факто не існуючої на той момент Польської держави та через декілька днів досягли «лінії Керзона» (лінія, яку 8 грудня 1919 р., унаслідок радянсько-польського воєнного конфлікту, Вища Рада Антанти рекомендувала віднести до східного кордону Польщі; цю лінію з поправками на користь СРСР було зафіксовано як майбутній німецько-радянський кордон у договорі між Німеччиною і СРСР про дружбу і кордони від 28 вересня 1939 р.).

Справжні причини інтервенції радянських військ на територію Галичини розкрито у наказі наркома оборони СРСР К. Ворошилова, зачитаного 16 вересня 1939 р. у військових частинах, які готувалися до наступу. У цьому наказі йшлося, зокрема, про те, що Червона армія повинна розгромити на території Польщі «пансько-буржуазні польські війська», а також «виконати революційний обов'язок щодо надання нагальної допомоги та підтримки білорусам, українцям, трудящим краю, щоб врятувати їх від загрози знищення та побиття ворогами» [1, с. 2-4]. Хто саме належав до тих ворогів, у документі не конкретизувалось.

Значна частина західноукраїнського населення, особливо українці, насамперед представники робітників і селян, які мріяли про запровадження соціалістичних принципів, зокрема соціальної і національної рівності, реально гарантованих прав і свобод, вітали вступ радянських військ як визволителів, сподіваючись на відновлення історичної справедливості, забезпечення національних інтересів об'єднаного українського народу.

Такі позитивні настрої справді домінували тоді серед населення краю та позначилися на результатах (щоправда, дещо сфальсифікованих радянським режимом [2, с. 401]) виборів депутатів установчих Народних Зборів Західної України, які відбулися 22 жовтня 1939 р. і проходили під гаслами встановлення радянської влади в краї і возз'єднання його з Великою Україною у складі СРСР.

Загальновідомо, що після проведеного плебісциту обрані Народні Збори через декілька днів, 27 жовтня 1939 р., офіційно проголосили встановлення радянської влади у Західній Україні та схвалили Декларацію, у якій звертались

до Верховної Ради (ВР) СРСР із проханням прийняти Західну Україну до складу Радянського Союзу і з'єднати її з Українською РСР. Ці рішення були затверджені відповідними законами ВР СРСР від 1 листопада 1939 р. [3, с. 29] і ВР УРСР від 15 листопада 1939 р.

Нова влада відразу заходилася здійснювати докорінні перетворення, які мали на меті привести суспільне життя та економіку західного регіону України у відповідність до більшовицької моделі.

За більшовицькими планами форсованими темпами проводилися суцільна націоналізація банків, об'єктів великої промисловості і навіть дрібних кустарних майстерень, конфіскація землі у великих власників, «добровільна» колективізація селянських господарств, розкуркулення та інші заходи [4, с. 131-132].

Беззаперечною умовою повної і швидкої реалізації запланованих заходів радянської влади, з метою повного підпорядкування і контролю усіх сфер суспільного життя та абсолютного утвердження нових «соціалістичних» порядків у краї, була організація владних структур - спочатку тимчасових управлінь, відтак - обкомів, райкомів комуністичної партії, виконавчих, судових, силових та інших органів, включаючи органи внутрішніх справ [5, с. 95].

У реалізації планів радянського будівництва на всіх новоприєднаних землях особливе місце відводилось органам та військам НКВС. Вони повинні були забезпечити вчасне прибуття частин Червоної армії до призначених районів дислокації, встановити

охорону нових кордонів, важливих об'єктів державного значення, взяти під свій контроль залізничні та інші шляхи сполучення, тобто виконували спеціальні доручення радянського уряду та керівництва НКВС.

Зокрема, важливі завдання отримали прикордонні війська НКВС Української РСР та Білоруської РСР наприкінці жовтня 1939 р. При цьому пропонувалось старанно вивчити особливості місцевості і населення як у своїй прикордонній смузі, так і на протилежному боці, виставити найпростіші технічні заходи, запровадити несення прикордонної служби посиленими загонами, організувати агентурну і військову розвідку [6, с. 20]. Відразу, у воєнний та повоєнний періоди, органи та внутрішні війська НКВС активно залучалися сталінським режимом до боротьби із місцевим націоналістичним підпіллям.

До організації діяльності ОВС у Західній Україні партійні та радянські органи приступили негайно, одразу ж після вступу на ці терени військ Червоної армії.

Органи НКВС та партійно-радянські посадові особи, керуючись сталінською теорією класової боротьби, скрізь шукали та виявляли «ворогів народу», «контрреволюціонерів». Такі категорії людей бралися на облік, з ними встановлювався таємний нагляд, вони були першочерговими кандидатами на ув'язнення або фізичне знищення. До прикладу, названі оперативні спецгрупи отримували заздалегідь складені НКВС УРСР кількатисячні списки осіб, що підлягали негайному арешту [7, с. 112-114].

Численні спецповідомлення, що надходили до НКВС СРСР, доводять, що оперативно-чекістські групи використовувались не лише для насадження радянського режиму, а насамперед для ліквідації залишків польської державності та нещадної боротьби з підпільним українським антирадянським рухом опору, зі всіма свідомими українцями.

Радянська статистика свідчить, що арешти, здійснювані НКВС у передвоєнні роки, зокрема на територіях західноукраїнських областей, були зовсім не рутинним явищем у їхній повсякденній репресивній діяльності. Це була масова спецоперація, що була чітко спланована і відбувалася під безпосереднім контролем

вищого керівництва НКВС СРСР і ВКП (б). Ужестаном на 1 жовтня 1939 р. у Західній Україні оперативно-чекістськими групами було заарештовано 3 914 осіб [8, с. 393-395].

Водночас, починаючи з грудня 1939 р., радянські репресивні органи активно розгорнули роботу щодо масового примусового виселення місцевого населення із західних областей України до Сибіру, на Алтай, у степові райони Казахстану. Насильницькі депортації мали політично-ідеологічні, класові та економічні причини і були спрямовані, насамперед, на руйнування діючих до того структур польського державного і адміністративного апарату, «буржуазної» системи управління і власності, слугували радянській політичній організації регіону.

Тогочасний режим спецпоселення формувався у декілька етапів. На першому етапі (1941-1943 рр.) ще була відсутня чітка регламентація правового статусу спецпереселенців. На другому етапі (1944-1949 рр.) відбулось оформлення нормативно-правової і організаційної основи системи спецпоселень, визначалась структура державних органів, що здійснювали діяльність у спецпоселеннях, а також правовий статус самих спецпереселенців. Третій етап (1950 р.- II пол. 1950 – х рр.) – поступове послаблення режиму спецпоселень [9, с. 372].

Результатом такого підходу стало те, що до списків ворогів радянської влади потрапляли не лише ті, хто виступав проти неї зі зброєю в руках, але й ті, хто до неї ставився лояльно, проте критично оцінював її методи.

Відомо, що економіка Радянського Союзу розвивалася в екстенсивних умовах командно-адміністративної системи і постійно потребувала свіжої робочої сили. Тому, враховуючи такий стан, НКВС був не тільки каральною силою, але й потужною господарською структурою, на яку покладались здійснення й багатьох економічних функцій. Наприклад, у 1940 р. силами цього наркомату було виконано близько 13% всього обсягу капітальних робіт у народному господарстві країни. З метою виконання господарських завдань у системі Головного управління таборів (рос. - ГУЛАГ) НКВС СРСР використовувалася у той час праця близько двох мільйонів ув'язнених і майже 300 тис. найманих осіб. Отже,

люди, які за різними мотивами були примусово вислані із Західної України, ставали безправною, фактично рабською робочою силою, що призначалася для заселення і освоєння найвіддаленіших областей СРСР. Вони працювали у жахливих каторжних умовах на різних підприємствах, наприклад лісової промисловості, кольорової металургії. Депортовані громадяни підпадали під жорсткий режим спецпоселень у віддалених місцях, мало пристосованих для нормальної життєдіяльності, з позбавленням економічних, політичних та й особистих прав [10, с. 432-433].

Таким чином, у січні 1940 р. у Західній Україні розпочалося активне формування постійних органів радянської влади, які здійснювали управління усіх галузях державного та суспільного життя.

Слід звернути увагу на роботу т. зв. Відділу боротьби з бандитизмом управління державної безпеки (УДБ) у структурі наркоматів внутрішніх справ СРСР і УРСР та обласних управлінь НКВС, які діяли до лютого 1941 р., тобто до поділу НКВС на два самостійні відомства.

Правовою основою діяльності цих відділів був наказ НКВС СРСР від 13 травня 1940 р. «Про заходи щодо покращення оперативно-чекістської роботи управлінь НКВС західних областей УРСР та БРСР». На відділи боротьби з бандитизмом УДБ покладалось важливе політичне завдання - боротьба з антирадянськими «елементами різних течій» - оунівцями, колишніми місцевими членами компартії та комсомолу (які перед тим були, зазвичай, політичними в'язнями у польських тюрмах), членами російських, польських партій, «церковниками» (духівництво й миряни, засуджені за церковну діяльність), представниками інтелігенції тощо. Окремі відділи УДБ здійснювали керівництво агентурно-оперативною і слідчою роботою з виявлення і ліквідації антирадянського підпілля на території Західної України. Іншими словами, основна увага УДБ приділялася саме боротьбі з «політичним бандитизмом».

Правова регламентація діяльності ОВС, зокрема й на території західних областей УРСР, була суворо утаємничена, адже у своїй діяльності ці органи керувались нормативно-правовими

актами вищих органів радянської влади (Указами Президій ВР СРСР і УРСР, постановами урядів СРСР та УРСР), а також відомчими нормативними актами НКВС-НКДБ (наказами, директивами, інструкціями, вказівками), які були цілком закритими для громадян тоталітарної радянської держави. Окрім того, організація оперативної і слідчої роботи управлінь НКВС-НКДБ базувалась на положеннях Кримінального кодексу. Ця діяльність, реалізована в правових і неправових формах, в основному ґрунтувалася на здійсненні централізованого керівництва, адже безпосередньо була організована, підпорядкована і підконтрольна НКВС СРСР.

Підсумовуючи, слід зазначити, що активна участь органів внутрішніх справ у реалізації компартійної політики радянської західноукраїнських областей упродовж 1939-1941 рр. (період формування та становлення ОВС) нагадувала їхню участь у «генеральній чистці» радянського суспільства у період «великого терору» 1937- 1938 рр. Крім того, масштаби масових репресій, депортацій упередвоєнний період (та й після закінчення війни), безсумнівно, можна порівняти із жахами періоду масової примусової колективізації у Наддніпрянській Україні.

Радянські органи внутрішніх справ, включно з органами держбезпеки, були на той час могутньою особливою системою, що працювала поза будь-яким контролем суспільства, виконуючи функцію т. зв. таємної політичної поліції, нерідко ставали знаряддям беззаконня і масових репресій, адже залишалися основним інструментом виконання волі вищих органів компартії, радянської влади та особисто «верховного вождя» Сталіна. Вони від самого початку свого виникнення являли собою важливу частину репресивного апарату радянського режиму, який укоренився й на новоприєднаних територіях, приборкуючи «ворогів» та опонентів за допомогою зброї, насильства, терору та шантажу і, водночас, більшовицької пропаганди й агітації, з використанням раніше набутого «багатого» репресивного досвіду.

1. Макарчук В. С. *Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945 рр.): історико-правове дослідження: автореф. дис. д-ра юрид. Наук: 12.00.01 «Теорія держави і права; історія політичних і правових учень»/Во-*

- лодимир Степанович Макарчук; НАН України; Інститут держави і права ім. В. Корецького. – Київ, 2007. – 35 с.
2. Радянські органи державної безпеки у 1939-1941 р: документи ГДА СБ України/упор. Василь Даниленко, Сергій Кокін. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 1311 с.
 3. Чоповський М. Ю. *Голгофа Західної України (злочинна діяльність окупаційних режимів проти населення західноукраїнських земель та його боротьба за волю і незалежність 1920-1953 рр.)*/М. Ю. Чоповський. – Львів, 1996. – 140 с.
 4. Нікольський В. М. *Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-1950-ті рр.) Історико-статистичне дослідження: монографія*/ В. М. Нікольський. – Донецьк: Видавництво Донецького національного університету, 2003. – 624 с.
 5. Винниченко І. І. *Україна 1920-1980-х: депортація, заслання, вислання*/ Ігор Іванович Винниченко. – Київ: Рада, 1994. – 126 с. (с. 91-101).
 6. Безносюк О. П. *Діяльність вишищувальних батальйонів та груп охорони громадського порядку на Прикарпатті в 1944-1954 роках: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня к. іст. Наук: спеціальність 07.00.02 «Історія України»*/ Олег Петрович Безносюк; Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 20 с.
 7. Ярош Б. О. *Тоталітарний режим на західноукраїнських землях у 30-50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект)*/ Б. О. Ярош. – Луцьк: Надстир'я, 1995 – 176.
 8. Білас І. Г. *Репресивно-Каральна система України 1917-1953 рр.: [суспільно-політичний та історико-правовий аналіз]*. Кн. 1/Іван Григорович Білас. – Київ: Либідь – Військо України, 1994. – 432 с.
 9. Білокінь С. І. *Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.): джерелознавче дослідження*/ Сергій Іванович Білокінь; НАН України; Інститут історії України. – Київ, 1999. – 447 с.
 10. Льюшин І. *Діяльність оперативно-чекістських груп НКВС у західних областях України (вересень-жовтень 1939 р.)*/ Льюшин, О. Пшеников// *3 архівів АУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. – 2000. – « 2,4. – с. 424-433.

Присташ Л.Т. Організаційно-правові основи діяльності органів внутрішніх справ СРСР на західноукраїнських землях.

У науковій статті автор досліджує правовий статус та діяльність радянських органів внутрішніх справ, передусім в процесі виконання покладених на них

специфічних завдань - політичних, військово-мобілізаційних, господарських, агентурно-оперативних, репресивних.

Нормативно-правова база щодо організації та діяльності адміністративно-силових структур, зокрема органів внутрішніх справ, була спрямована передусім на придушення «політичного бандитизму», «контрреволюції», які виявлялись у вигляді антирадянських виступів невдоволеного населення.

Політика радянзації більшовицької влади здійснювалась швидкими темпами і брутальними командно-адміністративними методами із застосуванням масових репресій та терору на державному рівні. Саме ці суспільно-економічні та ідейно-духовні перетворення стали основною причиною виникнення масового руху опору в західних областях УРСР та чолі з ОУН, а згодом і УПА, а отже і привели до активної розбудови та широкого націоналістичного підпілля, яке доклало чимало зусиль для підготовки збройного повстання проти радянського режиму.

Ключові слова: репресії, контрреволюціонери, спецпоселення, командно-адміністративна система.

Prystash L. T. «Institutional and legal basis of the internal affairs of the USSR at Western Ukrainian lands».

In the scientific article the author examines the legal status and activities of government bodies of internal affairs, especially in the course of performing their specific problems - political, military mobilization, economic, and operational intelligence, repressive.

The legal foundations for the organization and operation of administrative and law enforcement agencies, including the Interior, was aimed primarily at suppressing the «political banditry», «counter-revolution», which are identified as anti-Soviet speeches disgruntled population.

The politics of Sovietization by Bolshevik regime carried out rapidly and rough command-administrative methods using mass repression and terror at the state level. These socio-economic, ideological and religious conversion were the main cause of the mass movement of resistance in the western regions of the USSR and the head of the OUN and then UPA and thus led to active development and widespread nationalist underground, which strive to prepare armed uprising against Soviet rule.

Keywords: repression, counter-revolutionaries, special settlements, command-administrative system.